

ANTI-SOSYAL DAVRANIŞLAR ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Benan ARDA¹

ÖZET

Sanayileşme ve küreselleşme süreci, yönetim ve örgüt düzeyindeki çalışmalara yenilikler getirmiştir. Özellikle son 50 yılda yönetim ve örgüt yazınında önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Hızla gelişen bu süreçte örgüt yönetimlerinde bireysel farklılıkların ve değerlerin dikkate alınmaya başlanması gerekliliği fark edilmiştir. Çünkü bireysel özelliklerin işgören motivasyonunun artması ile birlikte örgütsel karlılığı arttırması beklenmektedir. Ancak her ne kadar örgütsel yaşamda olumlu bir iklim oluşturulmaya çalışılsa da bireysel özellikler ve örgütsel unsurlar sebebiyle bazen işgörenlerin olumsuz davranışlar sergileyebildikleri görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada olumsuz örgütsel davranışlardan birisi olarak kabul edilen anti-sosyal davranışlar üzerine kavramsal bir inceleme yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anti-sosyal davranış, Örgütsel çevre

A CONCEPTUAL REVIEW ON ANTI-SOCIAL BEHAVIOR

ABSTRACT

The process of industrialization and globalization has brought innovations to the level of management and organization. Especially in the last 50 years there have been significant developments in the management and organization literature. In this rapidly evolving process the necessity of taking into account the individual differences and values in the organization administrations was noticed. Because the individual characteristics are expected to increase the organizational profitability with the increase of employee motivation. However, although it is tried to create a positive climate in organizational life, sometimes it is seen that employees can exhibit negative behaviors due to individual characteristics and organizational factors. Therefore, in this study, it is aimed to make a conceptual

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik Doktora Öğrencisi, benancioplak@gmail.com

examination on anti-social behaviors which are considered as one of the negative organizational behaviors.

Keywords: Anti-social behavior, Organizational environment **Jel**

Codes: M14, M19

GİRİŞ

Çalışma yaşamı ve duygular arasında kuvvetli bir bağ vardır. Özellikle insanın ön planda olduğu işlerde duygular daha önemli hale gelmektedir. Örgütsel yaşamda, bireylerin duygularını kontrol etmeleri beklenmektedir. Duyguların yönetilmesindeki temel amaç, örgütteki pozitif duyguların açığa çıkarılmasıyla; örgütsel verimlilik ve iş tatmini gibi olumlu çıktıların artmasına katkı sağlamaktır. Böylece pozitif bir iklimin sağlanmasıyla işgörenlerin bağlılıklarının ve motivasyonlarının artması beklenmektedir. Bu sayede işgörenler örgüt ile güçlü bağlar kurmaktadır (Akçay & Çoruk, 2012: 4-20). Örgütsel psikoloji alanında işgörenlerin örgüte uyumu merkezi konumda olan, önemli bir kavramdır. Genel bakış açısına göre; işgörenlerin iş tutum ve davranışlarının, becerilerinin, ihtiyaçlarının ve ilgi alanlarının çalışma ortamlarının çeşitli yönleriyle uyumu durumunda daha olumlu olacağı yönündedir (Brockner & Higgins, 2001: 45). Fakat bahsi geçen bağlar ve uyum mekanizmaları her zaman beklenildiği gibi güçlü ve sağlıklı olmamaktadır. İşgörenlerin ve çalışma ortamının özellikleri dengeleri değiştirebilecek nitelikte kuvvetlidir. Çalışma kapsamında değişen dengelerin negatif yönlü olması durumunda hem bir sebep hem de bir sonuç olarak görülebilecek olan anti-sosyal davranışların örgüt bünyesinde ortaya çıkması ve olumsuz sonuçlar doğurması beklenmektedir. Bu bağlamda, çalışmada olumsuz örgütsel davranışlardan birisi olarak ele alınan anti-sosyal davranışların teorik çerçevede ele alınması ve literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ANTI-SOSYAL DAVRANIŞ

Anti-sosyal davranışlar, toplumca kabul gören değerlere ve ahlaki normlara uymayan davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Anti-sosyal davranışları, toplumdaki diğer bireylerin kişiliğine veya malına karşı kayıtsızlık, sahtekarlık, istismar, saldırganlık, yalan söyleme, hırsızlık, evden kaçma gibi toplum ve aile yaşamındaki sorumluluk duygusundan yoksun ve suç niteliği taşıyabilen davranışlar olarak tanımlamak mümkündür (Duyguner, 2018: 4). Karmaşık bir dizi eylem olan anti-sosyal davranışın karmaşık bir dizi nedeni vardır. Anti-sosyal davranışın nedenleri bireyler arasında farklılık gösterir ve tek bir nedenin antisosyal davranışları genellemek üzere kullanılması mümkün değildir (Brennan & Raine, 1997: 589). Bu anlamda anti-sosyal davranışları etkileyen faktörleri

belirlemeye yönelik araştırmalarda genellikle; Minnesota ok Yönlü Kişilik Envanteri, Jesness Envanteri, Eysenck Kişilik Envanteri, California Kişilik

Envanteri, Tennessee Benlik Kavramı Ölçeği ve Nowicki-Strickland Denetim Odağı Ölçeği gibi araçların kullanıldığı görülmektedir. Bu ölçeklerden Jesness Envanteri ve Eysenck Kişilik Envanteri doğrudan anti-sosyal davranışların saptanması ile ilgiliyken diğerleri anti-sosyal davranışa neden olan çeşitli davranışsal özellikleri ölçmek amacıyla kullanılmaktadırlar (Kaner, 1991: 187188).

İnsanların agresiflik ve şiddet gibi eğilimlerinde önem teşkil eden duygular merkezi bir konumdadır (Spector, Fox & Domagalski, 2006: 29). Örneğin Diefendorff vd. (2008) çalışmasında olumsuz olaylara ve duygulara odaklanarak, bu duyguların ve olayların fizyolojik, duyuşsal, bilişsel ve davranışsal aktivite ortaya çıkardığını belirtmişlerdir (Diefendorff, Richard & Yang, 2008: 500).

Uzmanlar bireylerin anti-sosyal davranış gösterme eğilimine genellikle 15 yaş ve sonrası olan orta ergenlik döneminden sonra girdiklerini düşünmektedirler (Marmorstein, 2006: 231). Bu durum bireylerin çocukluk ve ergenlik dönemine odaklanılmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla anti-sosyal davranışın çocukluk ve ergenlikteki belirtileri; hırsızlık ve vandalizm gibi yasa dışı eylemler, otoriteye direnç, saldırganlık, dürtüsellik, erken yaşta alkol kullanımı ve cinsellik, evden kaçma, okuldan kaçma, yalan söyleme ve hayvanlara eziyet etmek olarak ortaya çıkması beklenebilir. Diğer taraftan yetişkinlerde ise; suç ve şiddet, aşırı alkol ve uyuşturucu kullanımı, bir işgören olarak kötü bir sicile sahip olunması, boşanma, çocuğu ihmal etmek, dikkatsiz araç kullanmak ve borçlarını ödeyememek olarak belirtilebilir (Farrington, 2005: 177). Literatürde ise özgüveni düşük bireylerin suçluluk ve anti-sosyal davranış gibi sorunları dışı vurmaya daha eğilimli olduğu ileri sürülmektedir (Donnellan, Trzesniewski, Robins, Moffitt & Caspi, 2005: 328). Bununla birlikte mizaç ve kişilik, dürtüsellik, zeka geriliği ya da başarısız bir eğitim hayatı, kötü ebeveynlik ve çocuk istismarı, cezaya dayalı ya da kararsız bir ebeveyn disiplini, ebeveynlerin uyuşmazlığı ve dağılan aileler, anti-sosyal ebeveynler, geniş aile yapısı, akran, okul ve toplumun etkileri, sosyoekonomik durum gibi faktörlerin anti-sosyal davranışlara neden olacağı ifade edilebilir. Fakat risk faktörlerinin sayısı arttıkça anti-sosyal davranışların artması beklenmektedir (Farrington, 2005: 178-186). Ayrıca, kontrol altına alınan bireylerin agresiflik ve anti-sosyal dürtüleri engelleme yeteneğinden yoksun olduğu belirtmek mümkündür. Çünkü fazlasıyla kontrol altında tutulan bireyler provakasyonlara karşı tepkilerini daha sert bir biçimde tutmaya çalışırken, uygun bir şekilde kontrol edilenler kendine güvenin ve girişkenliğin haklı olarak algılandığı durumlar hariç daha ölçülü davranmaktadırlar (Spector ve ark., 2006: 36).

Genel itibarıyla anti-sosyal davranış sergileyenlerin; kişilerarası ilişkileri sıkıntılı ve tutarsız, tepkilerini yanlış yer ve zamanlarda dile getiren, dürtü kontrolleri

zayıf bireyler oldukları görülmüştür. Bu bireyler fazla hareketlilik, sorumsuzluk, davranışlarının sonuçlarına katlanamama, diğer insanları suçlama eğiliminde olma ve empati yoksunluğu da gösterebilmektedirler (Duyguner, 2018: 5).

Araştırmacılar, bilişsel bozuklukların anti-sosyal davranışların oluşmasında önemli bir etken olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır (Barriga, Hawkins & Camelia, 2008: 104). Prefrontal² beyin hasarı muhakemeyi etkilememekle beraber saldırganlık, şiddet vb birçok anti-sosyal davranışı da etkilemektedir (Treviño, Weaver & Reynolds, 2006: 977). Ayrıca genetik faktörler ve olumsuz çevresel faktörlerin bir araya gelerek anti-sosyal davranışların ortaya çıkmasında etkili oldukları düşünülmektedir (Cadoret, Cain & Crowe, 1983: 309).

ANTI-SOSYAL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ

Duyguların incelenmesi psikoloji alanında, özellikle klinik, kişilik ve sosyal psikoloji alt alanlarında uzun bir geçmişe sahiptir. Son zamanlarda ise örgütsel psikologlar, iş yerindeki duyguların nedenlerine, sonuçlarına ve ifadelerine odaklanmışlardır. Duygular üzerine yapılan temel teori ve araştırmalar, duyguların incelenmesinin işgörenlerin çalışma tutumlarını ve davranışlarını açıklamaya yönelik önemli bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır (Brockner & Higgins, 2001: 35). Bu anlamda örgüt ortamında işgörenlerin duygularının bir yansıması olan anti-sosyal örgütsel davranışlar da kendisine araştırma alanı bulmuş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anti-sosyal örgütsel davranış, işi baltalamak, kasıtlı olarak bir hedefi zayıflatmak için yapılan zararlı, aktif ve pasif davranışları içermektedir (Duffy, Ganster, Shaw, Johnson & Pagon, 2006: 106). Zararlı örgütsel davranışlar; kurum veya kuruluş üyelerine zarar vermek isteyen işgörenlerin hırsızlık, sabotaj, kişilerarası saldırganlık, iş yavaşlatmaları, zaman ve / veya materyalleri boşa harcamak ve dedikodu gibi davranışlarıdır. (Penney & Spector, 2002: 126). Bu davranışlar aynı zamanda üretkenlik karşıtı iş davranışlarıdır. Oldukça sık görülen ve maliyetli bir problem olan bu davranışlarda belirleyici olan davranışın sonucu değil, kendisi ve zarar verme potansiyelidir (Kanten & Kanten, 2016: 480-481). Dolayısıyla toplumsal normlara karşı çıkan, yasadışı, başkaldırıcı, insanlara ya da mala zarar verme amacı güden anti-sosyal davranışlar ile de ilişkilidir.

Öğrenme eyleminin ancak insanların çevresindeki diğer insan davranışlarını gözlemleyerek gerçekleşebileceğini savunan sosyal öğrenme kuramı (Gürel, 2014: 102); anti-sosyal davranışı, diğer davranışlarla aynı şekilde; öğrenilip

² Beynin, bilişsel kontrol, düşünce ve eylemleri düzenleme kabiliyetinde önemli bir rolü olan ön bölümü.

sürdürülen bir davranış olarak açıklamaktadır. Sosyal öğrenme bakış açısına göre, çevresel faktörlerin anti-sosyal davranışları arttırması mümkündür. (Aquino & Douglas, 2003: 198). Çevresel faktörlerin yanı sıra örgütsel faktörler de anti-sosyal davranışları etkileyebilmektedir. İşgörenler için bilgi kadar önemli ve onları aynı derecede zorlayan diğer kavramlar ise sosyal bir norm olarak adalet, görüşlerine değer verildiğini ve bunları örgütte duyurmalarına fırsat verildiğine dair olan inançlarını ifade eden ses efekti kavramı ve sosyal dışlanma korkusudur. Genellikle adaletsizliğe eşlik eden, onur ve özsaygılarına verilen zararın; İşgörenlerin örgüte karşı eyleme geçmelerini kolaylaştırması da muhtemeldir. Örgüt içindeki adaletsizlikler çeşitli boyutlarda olmakla birlikte, bazen işgörenlerde hırsızlık, sabotaj, hak talep etmek gibi anti-sosyal örgütsel davranışlar olarak görülebilmektedir (Goldman, Gutek, Stein & Lewis, 2006: 801).

Anti-sosyal davranışları, bireyin kimlik tehdidi algıladığı ve algılanan tehdit kaynağına karşı misilleme yaptığı, sürekli devam eden kişilerarası değişimler sürecinden nasıl etkilendiğini açıklayan daha dinamik modeller de mevcuttur. Bu modeller sosyal etkileşimci saldırganlık teorilerini, örgütlerde çatışmaların artması ve intikam modellerini temel almaktadırlar. Kimliğe yönelik tehditler anti-sosyal davranışları tetikleyebilmektedir. Genellikle bu davranışlar, tehdit alıcı tarafından algılanan tehdit kaynağına karşı yönlendirilen direkt cevaplar olmaktadır. Bu davranışların tehdit kaynağına karşı zarar verme potansiyeli bulunmaktadır. Kimlik tehdidi ile birlikte ortaya çıkan temel duygulardan biri öfkedir. Bu duygu aynı zamanda anti-sosyal davranışın da bilinen bir göstergesidir (Aquino & Douglas, 2003: 195-197). Öfke düzeyi yüksek bireyler çok çeşitli durumları olumsuz algılama ve yoğun öfke ile tepki verme eğilimindedirler ve aynı zamanda bu bireylerin daha agresif ve anti-sosyal davranışlarda bulunmaları da muhtemeldir (Spector ve ark., 2006: 36).

Bireysel anti-sosyal davranış ile iş arkadaşlarının anti-sosyal davranışlarla arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koyan, örgütlerdeki anti-sosyal davranışlara yönelik ampirik çalışmalar aynı zamanda grup üyelerinin etik kuralların uygulanmasında ve etik dışı davranışların raporlanmasında önemli rol oynadıklarını ortaya koymuştur (Treviño ve ark., 2006: 969). Bu anlamda anti-sosyal davranışlarda hiyerarşi de önemli bir etkidir. Hiyerarşinin alt kademesindeki insanlar, özellikle de erkekler, genellikle sosyal konumlarını tehdit eden eylemlere rekabetçi bir şekilde yanıt vermek için ne gerekiyorsa yapmaya hazırlardır. Örgütsel çevrede yüksek statüye sahip çalışanların sosyal kimliklerini tehdit eden bir durumla karşılaşmaları halinde bu duruma cevaben anti-sosyal davranış sergileme konusunda düşük statülü bireylere göre daha az istekli olduğu ifade edilebilir. (Aquino & Douglas, 2003: 199).

SONUÇ

Özellikle 2000’li yıllarda ön plana çıkmaya başlayan “sosyal” temelli kavramlar hayatımızda önemli bir yer teşkil eder hale gelmiştir. Öncesinde ise bireylerin çalışma yaşamındaki değeri dikkat çekmeye başlamıştır. Bu iki unsurun günümüzde kesişimi ile bireyin sosyal bir varlık olarak özellikleri incelenmeye başlandığından örgüt bünyesinde de birey ve özellikleri araştırma konusu olmuştur. Örgüt bünyesindeki negatif davranışlardan birisi olan antisosyal davranışların incelendiği bu çalışmada öncelikle anti-sosyal davranış ile ilgili birçok akademik yazın olmasına rağmen anti-sosyal örgütsel davranışlar anlamında eksiklik olduğu görülmüştür.

Genel itibariyle 15 yaş ve sonrasında görülen anti-sosyal davranışlar genetik yapı, ailesel ve çevresel faktörler, sosyoekonomik durum, ebeveyn özellikleri gibi birçok unsurdan etkilenecek ortaya çıkmaktadır. Anti-sosyal davranışlar hırsızlık, başarısızlık, suça meyil, saldırganlık, yalan söyleme gibi toplumca kabul görmeyen birçok olumsuzlukla kendisini göstermektedir. Örgüt bünyesinde ise işgörenlerin adalet algısı, dürtüsellik düzeyleri, öfke kontrol mekanizmaları, örgüt temelli özsayıgıları, örgüte bağlılıkları, örgüt içinde kimliklerini ve sosyal statülerini koruma güdüleri gibi unsurlar işgörenlerin anti-sosyal örgütsel davranışlar sergilemelerine neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise işgörenler üretkenlik karşıtı davranış başlığı altında sınıflandırılacak birçok olumsuz davranış sergileyebilmektedirler. Başka bir ifadeyle, örgütlerde işgörenler; sabotaj, yalan söyleme, hak talep etme, etik dışı davranma, iş yavaşlatma gibi davranışları sıklıkla sergileme eğilimindedirler.

Bazı kaynaklarca prososyal davranışların tam zıttı olarak da nitelendirilen antisosyal davranışların önüne geçebilmek adına personel alım süreçlerinde detaylı kişilik envanterleri yapılarak bireyin duygu-durum sağlığının kontrolünün sağlanması önem taşımaktadır. Böylece örgüt içi olumsuzluklarda anti-sosyal davranışlarla karşılaşma ihtimali azaltılabilir.

İşgörenlerin çalışmayı arzulayacakları bir örgüt iklimi yaratılmasının, işgörenlerde örgüte bağlılık, örgütsel vatandaşlık, performans ve verimlilikte artış gibi pozitif davranışları arttırması aynı zamanda da işgörenlerin anti-sosyal davranışlar gibi olumsuz davranış sergileme eğilimlerini azaltması muhtemeldir. Dolayısıyla ılımlı bir örgütsel ortamın yaratılması, anti-sosyal örgütsel davranışlara yönelik eğilimi azaltacağından önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akçay, C. & Çoruk, A. (2012). Çalışma Yaşamında Duygular ve Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme, Eğitimde Politika Analizi Dergisi, 1(1), 3-25.

- Aquino, K. & Douglas, S. (2003). Identity Threat and Antisocial Behavior in Organizations: The Moderating Effects of Individual Differences, Aggressive Modeling, and Hierarchical Status, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 90, 195-208.
- Barriga, A. Q., Hawkins, M. & Camelia, A. T. (2008). Specificity of Cognitive Distortions to Antisocial Behaviors, *Criminal Behavior and Mental Health*, 18, 104-116.
- Brennan, P. A. & Raine, A. (1997). Biosocial Bases of Antisocial Behavior: Psychophysiological, Neurological, and Cognitive Factors, *Clinical Psychology Review*, 6(17), 589-604.
- Brockner, J & Higgins, E. T. (2001). Regulatory Focus Theory: Implications for The Study of Emotions at Work, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 1(86), 35-66.
- Cadoret, R. J., Cain, C. A. & Crowe, R. R. (1983). Evidence for Gene-Environmental Interaction in the Development of Adolescent Antisocial Behavior, *Behavior Genetics*, 3(13), 301-310.
- Diefendorff, J. M., Richard, E. M. & Yang, J. (2008). Linking Emotion Regulation Strategies to Affective Events And Negative Emotions at Work, *Journal of Vocational Behavior*, 73, 498-508.
- Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffitt, T. E. & Caspi, A. (2005). Low Self-Esteem is Related to Aggression, Antisocial Behavior, and Delinquency, *American Psychological Society*, 4(16), 328-335.
- Duffy, M. K., Ganster, D. C., Shaw, J. D., Johnson, J. L. & Pagon, M. (2006). The Social Context of Undermining Behavior at Work, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 101, 105-126.
- Duyguner, U. (2018). Genel Popülasyonda Anti-sosyal Davranışların Sıklığı ve Anti-sosyal Davranışlar Gösteren Kişilerde Suça Eğilim ile Erken Dönem Uyumsuz Şemalar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Farrington, D. P. (2005). Childhood Origins of Antisocial Behavior, *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 12, 177-190.
- Goldman, B. M., Gutek, B. A., Stein, J. H. & Lewis, K. (2006). Employment Discrimination in Organizations: Antecedents and Consequences, *Journal of Management*, 6(32), 786-830.
- Gürel, R. (2014). Sosyal Pekıştirenlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi (Bandura Örneği), *Değerler Eğitimi Dergisi*, 28(12), 101-113.

- Kaner, S. (1991). Anti-sosyal Davranış Eğilimi Envanteri'nin (ADEE) Geliştirilme Çalışmaları, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1(24), 187-194.
- Kanten, P. & Kanten, S. (2016). Örgütlerde Davranışın Aydınlık ve Karanlık Yüzü (1. Baskı), Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Marmorstein, N. R. (2006). Adult Antisocial Behaviour Without Conduct Disorder: Demographic Characteristics and Risk for Cooccurring Psychopathology, The Canadian Journal of Psychiatry, 4(51), 226-233.
- Penney, L. M. & Spector, P. E. (2002). Narcissism and Counterproductive Work Behavior: DO Bigger Egos Mean Bigger Problems, International Journal of Selection and Assessment, 1/2(10), 126-134.
- Spector, P. E., Fox, S. & Domagalski, T. (2006). Emotions, Violence, and Counterproductive Work Behavior, <http://qa.inquiryjournal.org/files/upmbinaries/8744_KellowayCh3.pdf>, Erişim Tarihi: 01.02.2019.
- Treviño, L. K., Weaver, G. R. & Reynolds, S. J. (2006). Behavioral Ethics in Organizations: A Review, Journal of Management, 6(32), 951-990.

